

Тадуш

КУПИТИ

Цей роман для тих, котрі цінують спокійне і виважене читання. Для тих, котрі шукають відповідь на питання - чи насправді любов означає жити довго та щасливо?

Зоїку близько чотирьох тисяч днів, і таке ім'я хлопець обрав собі сам. Просто спочатку в його сім'ї помирає собака, а трохи згодом помирає Дід. Після смерті Діда родина починає розпадатися. Зоїк забуває минуле, але пам'ятає, що винен у тому, що сталося. Єдиний, хто знає, як усе було насправді, це друг на ім'я Малюк, якого він ніколи не бачив. З його допомогою Зоїк намагається все виправити. Він шукає місце для смерті Діда у своєму житті, а з нею і відповідь на питання - чи насправді любов означає жити довго та щасливо?

«Спочатку приходить запланована смерть, але я про це ще не знаю. Про те, що запланована, а не про те, що смерть. Це літо починається похороном, однак насправді книжка про те, чим закінчиться наступне. Просто точність важлива – так каже мій єдиний у світі друг. Останнім часом я багато забуваю, я вже казав? Так буває, але головне питання в тому, чи лоскочуть таємниці горло? Зараз перевіримо – я розкажу вам одну. Здається, мене звати Зоїк і я вбив того, кого любив...»

«Артем Поспелов не гарантує легкої і приємної мандрівки. Але той, хто її пройде, отримає свою винагороду – відчуття подібне до того, коли кризь бруд і біль продираєшся скелястим хребтом. І витершишся нагору, раптом помічаєш проблиск сонця».

Олександр Михед,
письменник

«Артем захопить вас у свій світ, де доросле життя з усіма його сюжетами видно дитячими очима. Це не наївний безтурботний погляд, але такий справжній і трохи розгублений. Ви повірите цьому погляду і будете йти поруч увесь текст – дивуватися, злитися, вчитися [і] любити. Сюжетні повороти, відчитування знайомого і відкриття нового, густа мова і час, який тягнеться літніми днями під грушею. Ця книжка давно мала з'явитися, і от нарешті вона з нами».

Ірина Осадчук,
головна редакторка видавництва Rabulum

«Ця книжка для тих, котрі цінують спокійне і виважене читання. Насправді, Артем Поспелов досліджує час: ви це фізично відчуєте».

Ростислав Семків,
кафедра літературознавства Києво-Могилянської Академії

OVO LITERARY AGENCY

ISBN 978-617-614-320-8

9 786176 143208

АРТЕМ ПОСПЕЛОВ

ТАДУШ

ТАДУШ

АРТЕМ ПОСПЕЛОВ

Артем Поспелов

ТАДУШ

Роман

УДК 82-3
П 61

Поспелов, Артем

ТАДУШ. Табір для душ : роман / Артем Поспелов. – Чернівці : Книги – XXI, 2021. – 272 с.

ISBN 978-617-614-320-8

Зоїку близько чотирьох тисяч днів, і таке ім'я хлопець обрав собі сам. Просто спочатку в його сім'ї помирає собака, а трохи згодом помирає Дід. Після смерті Діда родина починає розпадатися. Зоїк забуває минуле, але пам'ятає, що винен у тому, що сталося. Єдиний, хто знає, як усе було насправді, це друг на ім'я Малюк, якого він ніколи не бачив. З його допомогою Зоїк намагається все виправити. Він шукає місце для смерті Діда у своєму житті, а з нею і відповідь на питання — чи насправді любов означає жити довго та щасливо?

Видано у співпраці з Літературною агенцією OVO

Усі права застережено. Жодну частину цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва.

ТАДУШ

© Книги – XXI, 2021
© Артем Поспелов, 2021, *текст*
© Анна Стьопіна, 2021, *обкладинка*

ISBN 978-617-614-320-8

П е р ш а

Один

Пам'ятаю, як він помер. Я його вбив, а Малюк сказав:
– Не зважай.

День сьогодні спекотний, сонце жорстоке. Небо чисте, день світлий, а люди довкола темні. Сонце висить над головою і палить, а людей багато. Всі у чорному і всі понурі. Не знаю, кому спало на думку ховати тіло у час, коли найбільше хочеться лежати в тіні груші. Або у будинку, або в будь-якому місці, де не так пече. Але кого звинувачувати? Спека стоїть уже тиждень і стоятиме стільки ж. Для того щоб відбувся похорон, потрібна смерть. Його – похорон – не заплануєш, а от її – смерть – інша справа.

Мені сказали, що найближчі люди мають бути попереду. Тож якщо вся сім'я йде у голові колони, то я – десь поміж її очей. Зліва від мене Мама, а за спиною Малюк. Його ніхто не кликав, але він прийшов. Малюк – не моя сім'я. Праворуч Дядько веде Ба під руку. Він плаче і вона плаче. Мама не плаче. Малюк мовчить. Він часто так робить, бо не любить даремно балакати.

Мені кортить побачити, скільки люду зібралося позаду, тож я обертаюся. Моя спітніла рука вислизає з Маминої. Дещо раніше чорні хустки та капелюхи юрмилися біля наших воріт. Вони розмовляли, курили та випускали з себе трохи сліз. Рівно стільки, скільки могли собі дозволити. Сльози не бувають дешевими – чув, так хтось казав. Мабуть, зараз їх ще більше: і людей, і сліз. Не можу знати напевне, бо погляд впирається у животи і груди дорослих. З обох боків вулиці тягнуться порослі травою пагорби. На пагорбах паркани, а за парканами – дерева й будинки. Дорога всього на дві смуги, але тут однаково тісно і нема тротуару. Тільки сіра лінія пилу вздовж асфальту. Страшно в магазин вийти, іноді каже Ба. Зараз машин можна не боятися, але страх пошепки ходить у натовпі. Тут це добре видно.

На мені сірі шкільні штани та вицвіла, колись чорна футболка. На ногах старі, ще Дядькові кеди. Під ногами розпечений асфальт. П'яти весь час відчувають тепло. Мама сказала, що доведеться надівати старі речі, бо таких як треба у мене нема. Я не люблю темні кольори і не ношу темний одяг. Раніше не носив. Її – смерть – ніхто не чекає.

Якщо я, Мама, Малюк, Дядько та Ба – це голова колоні, то попереду не має бути нікого. Лише автобус. За кермом повинен сидіти водій, але я дивлюся вперед, намагаюся його уявити і не можу. Мене не полишає відчуття, ніби машина їде сама. Не знати куди і навіщо. Задні двері автобуса відчинено, але це не про гостинність. Звідти на третину своєї довжини визирає відкрита труна. Спочатку її якийсь час несли, та потім засунули в машину. Малюк

відповів, що це безглуздя, хоч у нього ніхто не запитував. Якщо попереду труна, то в ній мусить лежати тіло. Тобто Мамин батько, тобто Бабин чоловік, тобто мій Дід. Усе довкола горить, і тільки він холодний. Мені не видно його обличчя. Взагалі Діда не бачу. Навіть коли заплющую очі, не бачу. Смерть не відразу помічаєш. Я от, здається, ще не помітив.

Два

Автобус пришвидшує хід – і сонце обпалює очі. Я опускаю голову вниз. Дивлюся. Ноги ніби не мої, існують від тіла окремо. Йдуть і не знають, куди і навіщо. Права, ліва, права, ліва. Підшви шаркають застиглими у смолі камінцями. Їх тут ціле скупчення – як зірок у Всесвіті. Вони, камінці, тут давно. Ними ходили, їх поливали слізьми, фарбували кров'ю і втоптували щоразу глибше. Правою, лівою, правою, лівою. Шагом марш, іноді казав Дід. А потім лежав по обіді там, де я б хотів зараз бути – в тіні груші на ліжку.

Якщо сім'я йде попереду, то позаду йдуть родичі. Ближче до кінця колони означає далі від Діда. Як фізично, так і в головах. Тільки тепер усі однаково далеко від нього. Однаково, тобто ніяк. «Родичі» – дивне слово. Успадковані люди. Всі вони існують, скільки себе пам'ятаю. Наприклад, є сім'я один, сім'я два і сім'я три. Перша сім'я – Бабиної сестри, друга – Дідової сестри, третя – Дідового брата.

Я міг би всі їх перерахувати, але Малюк дає зрозуміти, що це дурна справа. Тож не буду. Однаково, окрім імен, мало що про них знаю. Вони ніби пластилінові, бо виліплені моєю уявою. Родичі не знають родичів.

Донька Дідового брата днями мала вийти заміж, але через похорон весілля перенесли. Я називаю її Тіткою. Тітка тільки-но закінчила школу. Їхня сім'я – сім'я три – живе по сусідству. Між нашими дворами навіть є прохід. Батько Тітки – хороша людина. Тобто коли не п'є, – хороша, а коли п'є, то ніяк. Але п'яний він майже постійно, тож Дідів брат переважно ніхто. Його дружину я ніколи не бачу, хоча проводжу багато часу в них у дворі. Раніше проводив. Ще до того, як пішов у перший клас. Я добре знаю Тітку. Знав. Раніше ми часто грали в ігри. Скоро Тітка поїде, тому я не люблю про це згадувати. Взагалі далеке минуле не згадую. Тоді мені було на тисячу днів менше – це достатньо далеко. На Тітці нема ліфчика, і я бачу контури сосків під чорною блузою. Вона має груди, схожі на піали, і шкіру на дотик приємну, як теплий вітер. Її торф'яне волосся зливається з блузою. Тітка виглядає не так, як більшість людей у Селі. У неї виразні брови та смаглява шкіра, а під носом ростуть чорні волосинки. Вона помічає, що я на неї дивлюся. Один, два, три. Посміхається.

Я вже казав, що на мені шкільні штани? Давно їх не надягав. Якраз після того як захворів, і не надягав. Мама сказала, що доведеться від школи відпочити. З того моменту минуло більше місяця. Не знаю, скільки мені ще відпочивати, та навчальний рік уже однаково скінчився. Мама більше нічого про це не говорить, а я не запитую. Після

того як захворів, я мало балакаю. Хіба що з Малюком. Ми часто говоримо. Правду кажучи, скільки себе знаю, я хворію. Про мене дехто так і каже – він хворий.

Пахне чимось солодким, і сонце заливає кімнату. Чи то палату. Чи то місце з найповільнішим перебігом часу у цьому і у всіх світах. Невідомо. Проте ти не дальтонік і точно впевнений у тому, що з трубки капає щось кольору сонця. Капає, хоча мало б текти, бо ти вже споконвіків у цьому місці. Бо та трубка стирчить у тебе з горла. Завтовшки з олівець, вона доходить тобі до шлунку. Кажуть, дім там, де твоє серце. Але де воно? Може, прозора трубка веде до нього? Може, серце вийде через неї? Чи не для цього ти лежиш тут? Бо вони хочуть твоє серце? Високі вікна. Фарбовані білі рами. З вулиці віє прохолодою, але байдуже – підстелена під тобою клейонка мокра. Нічого не їв, не пив. Почуваєшся безпорадним. У грудях пече. Навряд їм потрібне серце. Лише трохи жовчі. Може, пів кружки. Це небагато, але ти вже другу годину так лежиш. Правий бік занімів. М'язи обличчя заніміли. Клубок у горлі розміром із горіх. Соваєшся, перебираєш ногами. Кладеш праву на ліву і ліву на праву. Все вищезгадане є, жовчі – нема. Якщо у палаті стоять ще три ліжка, то ти лежиш на четвертому. Решта кушеток не зайняті. Біля дальньої стіни стоїть стіл. На ньому лампа, чомусь увімкнена. Тобі дві тисячі сімсот днів. Із них хворієш уже дев'ять. Що ти тут робиш?

Три

Вулиця прямує вгору, і я знов обертаюся. Правою, лівою, правою, лівою. Дивлюся на змучені та спітнілі обличчя. Роблю це достатньо довго, і якоїсь миті хустки й капелюхи оживають. Всі вони перетворюються на птахів, що роблять декілька важких помахів крилами і здіймаються в небо. Летять у зворотний бік від будинку. Туди, де цвинтар. Вона – смерть – приходить на зламі травня та червня.

Скільки себе пам'ятаю, я завжди сильно пітнів. Ось і зараз футболка волога й прилипає до спини. Зараз мені три тисячі дев'ятсот сімдесят дев'ять днів. Із половиною. Точність важлива – так каже Малюк. Він називає це перевіркою реальності. Вона потрібна, аби не втрачати відчуття часу. Малюк каже: тік-так, тік-так.

Мама дивиться вниз і не кліпає. Ба повільно перебирає ногами та щось тихо говорить. Правою, лівою, правою, лівою. Ми йдемо дорогою, але повз нас не їдуть машини. Всі вони – хто позаду, а хто спереду – сповільнюються,

зупиняються та чекають. Допоки не з'являється таке, що не зважає на похорон. Воно не зменшує швидкості і зустрічним потягом пролітає повз колону. Пил лежав унизу, а тепер здіймається вгору. Я і всі ми кашляємо, а Малюк каже:

– Чмо.

Стерво, сказав би Дід. Я спльовую пил. На смак як Бабин капусняк.

– Ніякої поваги до мертвих, – продовжує Малюк.

На перехресті Бабині ноги підкошуються. Мама кидається до неї, але Дядько підхоплює Ба першим.

– Мамо, ну обережніше, – каже. – А якби не зловив? Може, сядеш в автобус?

Коли Ба хоче на чомусь наполягти, то вимовляє слова чітко і робить між ними паузи. Тож вона говорить:

– Ні-і-і, – пауза, – я... – пауза, – дійду... – пауза, – сама. Як хочеш, то сам туди сідай. А мої ноги ще йдуть, – каже.

– Її ноги життям нагородовані, – чую голос Малюка, – й ситі майже цілком.

– Ні-і-і, – пауза, – ти... – пауза, – нікуди... – пауза, – не підеш, – чуєш наполегливий голос. Тобі три тисячі триста два дні. Ти стоїш посеред вітальні. Хмуриш лоба і мовчиш. Дивишся на Ба і не знаєш, як вчинити. Слухатися чи робити по-своєму. – Ага, давай, іди куди хотів. Побачимо, що з того вийде. Не слухаєшся мене.

Мама немає вдома, Дід у сараї, Дядько бозна-де, а ти у вітальні й не знаєш, що обрати. Перед очима дружина

Діда, тобто мама Мама. Позаду тебе двері, за ними ще одні, а далі – така бажана втеча. Щосили б'єш ногою в підлогу і робиш крок назад. Колібрі вміють літати задки, ти вже казав? Ну, протівний який! Не смій! Потім ще крок. Ти уявляєш, що маєш ще одну пару очей на потилиці. А може, й ціле обличчя. Не таке дитяче, як основне, а таке, яке поважають. Задкувати – це йти назад, але лише поки не обернешся. Тоді ти вже рухаєшся вперед, хоч і напрямок не змінював. Власне, ти вже не йдеш, а біжиш. Минаєш трюмо з потрійним дзеркалом біля стіни і три відображення Ба у ньому. Вона лишається стояти з різкою у руці, поки ти пірнаєш у запах прянощів та спецій на веранді. Колібрі вміють літати задки, а ще їхнє пір'я відбиває світло і переливається. Тоді вони – ніби живі смарагди.

Різка віддаляється. Питання, що обрати, – також. Але ти не колібрі. Тобі тисяча сімсот п'ятдесят днів і ти повернешся. Час прийде. Тік-так, тік-так. Проте зараз це не важливо. Попереду дерев'яні входні двері з великою шибкою. Ти відчиняєш їх та опиняєшся на вулиці. Робиш різкий рух, аби зачинити те, що було відчинено – повернути те, що взято, – й асфальтованою доріжкою мчиш уперед до сходів. За мить шелест гілля над головою перекриває звук розбитого скла. Чути, як воно розсипається позаду. Ти повернешся.

На виході з двору ледь не вриваєшся у людину висотою як хмарочос. На мить завмираєш, а потім оббігаєш двометровий стовп людської плоті. Той не зважає, але встигає запустити тобі вслід питання, яке ти не раз чув раніше. Воно теплим поривом вітру б'є у спину.

– Батько дома?

Тебе часто приймають за Дідового сина, і тоді ти не розумієш, як можна вас плутати. Але зараз мусиш поспішати. *Це* стається щовечора, і ти не можеш *його* прогавити. Тому і біжиш.

Зупиняєшся на початку схилу і завмираєш. Попереду Ліс, а позаду Село. Ліс килимом лежить на пагорбі, а Село вже повністю в тіні.

Ти не встиг.

Пагорбом через ліс тягнеться дорога – ніби хтось вирвав у тому місці ворсинки. Саме туди щовечора опускається сонце. Але зараз воно майже цілком сховалося. Світло пішло, і прийшла тінь. Ти повертаєшся додому, готовий прийняти наслідки.

Не встиг.

Скло розбилося. Як таке могло статися? Невже так сильно гупнув дверима? Відчуваєш провину і страх. Ти повернешся і будеш покараний. Особливо розізлиться Дід, бо ті двері – витвір його рук. Увесь будинок і двір – витвори його рук. Тобі не раз казали, що на все було витрачено сили, сльози та піт. Багато поту. Ламать – не строїть, казав Дід. Якось так, але ти не певен. Просто раніше не думав, що буде важливо це пам'ятати. Бо ніколи не знаєш напевне, коли відлетять ті, хто поряд із тобою. Хоча, можливо, вони не летять, а тонуть. Повільно опускаються на дно океану.

Як кошенята у ванній. Вони були безпорадні. Ці створіння намагалися вирватись. Малювали на руках червоною фарбою. Ти тримав їх над водою, а вони продовжували

малювати. Ти тримав їх, доки не відпустив. Тобі було трохи більше двох тисяч днів, але вже тоді ти мав силу забирати життя. Або силу дарувати смерть.

– Де ти був? Кажи! Ти знаєш, як я хвилювалася? Можеш собі уявити?

Мама зла, але після всіх запитань обіймає тебе. Стає тепло.

– Не роби так більше, чуєш?

– То всього лиш скло, – каже Дід. – Не можна, канешно, так гупать дверима. Акуратно треба. Но нічого страшного, почув?

У відповідь киваєш, і три тисячі п'ятисотий день наближається до кінця.

Чотири

Тепер сюжет розвивається на кладовищі. Це тому що трагедії нема, – каже Малюк, – а сюжет є. Тож він розвивається, а з ним і я. Голосно тут ніхто не говорить. Хіба хтось може взяти на себе таку відповідальність? Люди – прості постаті – всі разом, як ляльковий театр.

Я стою поруч із Мамою, що стоїть поруч із Дядьком, що тримає під руку Ба. Бачу, як до неї – Ба – йде проста підстаркувата постать. Пливе, наче лялька на чийсь кістлявій правиці. І так усі довкола. Поводять себе тихо й обережно. Тихше води, ніжче трави, сказав би Дід. Але він не може, тож я роблю це за нього. Мама каже: ти щось говорив, зайченя?

Постаті бояться зробити щось не так. Сказати щось не так. Мовляв, моя сім'я і так у мінусі, нам не солодко. Це все херня, говорить Малюк. Нас не потрібно жаліти і нам не потрібно співчувати. Коли Дід помер, Малюк сказав: не зважай. Тепер він продовжує:

– Усі вони можуть піти в сраку. Нам нічого від них не треба. Усе їхнє співчуття та обережність – це егоїзм.

Тоді Малюк замовкає, і починають говорити люди.

Все починається з однієї постаті. Вона щось тихо проказує, і за нею підхоплюють інші. Я тулюся ближче, аби чути. Хтось декламує:

– Він усе знає і все бачить. На те його воля.

Хтось додає:

– Бог забирає кращих.

Чути беззубий голос:

– Да... Йому нада луччі.

Та річ у тім, що Діда забрав ніякий не Бог.

Годинники зупинили. Діда помили і дали йому – а насправді собі з ним – ще одну ніч у рідному будинку. Одягнули його у найкращий одяг: синій піджак та сині штани, білу сорочку в синій горошок і схожу на полоза краватку. Почали співати псалми.

Іноді мені здається – чи, може, так каже Малюк, – що я змінююся дуже швидко. Я цієї миті і я учорашній – це різні люди. Кожного дня, години та хвилини. Кожної секунди. Не настільки різні, як, наприклад Юпітер та Плутон, але достатньо несхожі, аби ставитися до них із підозрою.

Тож декілька годин тому минулий я йде будинком і зустрічає погляди людей. Коридор та решта кімнат зайняті ними – людьми. Їх сюди ніби поставили, як шахові

фігури. Всі на вигляд однакові – нічого нового для мене. Я це просто бачу, хоч у будинку темніше, ніж на вулиці. Штори закривають вікна, тобто відокремлюють світло від несутла. Ті, що на веранді, ніколи раніше не використовували. Вони висіли там, як вартові стоять біля воріт палацу. Тільки кольору інакшого і не такі бездоганні та вимуштрувані.

На мене минулого дивляться зі співчуттям, але я не розумію чому. Думаю, чим себе зайняти. По черзі стаю поруч із Ба та Мамою. Тримаю їх за руки, чи то вони мене. Малюк каже, що так треба. Я дивлюся в очі людям, бо так треба. Не тримаю за руку лише Діда і в очі зазирнути не можу лише Дідові. До нього неможливо пройти. Зала заставлена табуретками. Посередині на двох із них стоїть труна. На решті, довкола неї – труни, – сидять нагодовані життям баби. Вони чи то співають, чи то виють.

Го-о-осподи, помилуй!

Від цього мене нудить, а у скронях пульсує.

Го-о-осподи, помилуй!

Я намагаюся пройти до Діда, але мене ніхто не пропускає. Мені ніхто не дає дозволу. Мене ніхто не розуміє. Мене ніхто не сприймає. Не зважай, говорить Малюк. Вбери світ. Відчувай вібрації.

Баби виють, а стіни дрижать. Кімнату обліплює помаранчевий колір. Штори фільтрують сонячне світло на свій лад, а полум'я свічок танцює у такт людським голосам. А потім з'являється священник. Я вже казав, що у Мами є друг?

Якось увечері ти заходиш до вітальні. Вдома всі, окрім Мами. Сідаєш поруч із Дідом на дивані і дивишся телевізор. Буває, картинка блимає. Іноді екран обсилає рваними сірими-чорними квадратами. Потім хтось відчиняє вхідні двері. Один, два, три – і ти бачиш Маму. За нею до будинку заходить чужий. В руках у Мами букет півоній, у незнайомого чоловіка – книжка.

Усі вітаються з Незнайомцем. Ба посміхається, а Дід стримано тисне руку. Дядько зникає у темряві будинку. Ти продовжуєш сидіти на дивані, а погляд стрибає між екраном телевізора і тим, що відбувається довкола. Незнайомець не знімає плаща, бо не планує лишатися. На його обличчі люб'язна посмішка. За мить він повертається до тебе та щось говорить. Потім вручає тобі книжку. На обкладинці книжки великими літерами написано «Космос» і трохи нижче – «Енциклопедія». Мовчки береш книжку та швидко гортаєш сторінку за сторінкою.

Згодом помічаєш Мамине невдоволене обличчя, тож швидко переводиш погляд на Незнайомця. Так швидко, що не встигаєш визначити, старий він чи молодий, у що вдягнений і на кого схожий. Дякую, кажеш і повертаєшся до книжки. Сторінки заповнені текстом та кольоровими картинками. Розкриваєш на середині і підносиш книжку до обличчя. Притуляєш якомога сильніше та глибоко вдихаєш.

Незнайомець приходить ще і ще. Щоразу він приносить нову книжку. Ти не дивишся на його обличчя. Не

слухаєш, що він говорить. Усе, що тебе цікавить, усе, що ти бачиш, – це обкладинка книжки та запах її сторінок. І ти читаєш. Тобі тисяча дев'ятсот дев'ять днів.

І цей запах. У руці у священника кадило. Він спускає його, наче пса з ланцюга. Ряса обгортає круглий живіт, а баби моляться. За священником ступає згорблений диякон. Точнісінько такий, як у новорічному мюзиклі. Він такий кістлявий, що, певно, може відмикати замки самими пальцями. Благослови, владико, каже. Його голос тремтить, і тіло теж. Поклонімося цареві, говорять баби. Господи, помилуй і амінь.

Малюк промовляє:

– Слуга господній вагітний?

Мені стає смішно, і всередині я сміюся. Запах посилюється, а священник співає. Його голос гойдається, як кадило у руці. Малюк говорить:

– Кого чекаємо? Спасителя?

Священник ступає залом у такт псові. Він – пес – продовжує смердіти. Малюк тепер майже вигукує:

– А живіт іконами набитий чи Божою милістю, га?

У мене перехоплює дихання, і я чекаю, що буде далі. Але у залі надто шумно.

Го-о-оосподи, помилуй.

На мене цитютькають. Мама нахиляється. Тихше, говорить. Схоже, ніхто не розчув. Коли я кажу, що говорю з Малюком, мені відповідають, що він помер.

П'ять

А потім усі виходять на вулицю. Я опиняюся тут найпершим і спостерігаю. Баби хитають головами. Кожна наступна баба для мене така сама, як попередня. Я дивлюся на них, а вони хитають головами і виходять. Можна мелодію написати. Спокійну та монотонну. Музика – дивна штука, що робить зі мною дивні речі. Дядько має цілу купу касет. Багато з них він записав сам. Часто вечорами у залі Дядько вмикає магнітофон. Такий, з двома динаміками, як у вагоні поїзда. Вмикає його і вимикає світло. Інколи підспівує, танцює. Стрибає, здійнявши руки догори. Немов тварина. І я так само. Принаймні намагаюся. Намагався. Вже давно так не робив. Як Малюк з'явився, так і не робив.

Навколо будинку росте багато дерев. Серед них є дуже високі – мої улюблені. Дід посадив їх давно. Мама лише народилася, а будинок був схожий на сарай. Я це знаю, бо бачив фотографію: Дід стоїть на будинку без трикутного даху і йде сніг. Тоді ж він – Дід – поїхав далеко на Північ

на заробітки. Але довго без Ба і Мама не витримав, тож повернувся. Так мені говорила вона – Ба. А потім народився Дядько.

Я сідаю на сходах до недобудованої кімнати над кухнею. Піді мною – папоротник. Наді мною – каштан. Дід любив, коли зелено, і любив дерева.

Як довго людина може перебувати під водою? А під товщею спогадів? Скільки тоді? Один день? Декілька? Все життя? З вулиці віє прохолодою. Глибоко вдихаєш. Волога. А ще зелене листя і трава. Все це після дощу.

Дідів голос розсипається спальнею. Темрява. Він говорить:

– Другий етаж теж скоро зробим.

Ти уявляєш, як усе горище змінює вигляд. З'являються стіни, а на них шпалери.

– Це стільки ж місця, як знизу?

– Ну, не зовсім.

Лежите на ліжку в спальні Ба та Діда.

– Вдвічі більше кімнат?

– В тебе буде окрема. Хочеш свою комнату?

Киваєш.

– Договорилися. Твоя буде над кухнею. Колись женився, то буде де жити.

– Кому? З ким?

– Тобі. З жінкою.

– Діду, а коли це в мене буде жінка?

Дід сміється.

– Ну, нескоро. Хату достроїм скоріше. Жінка треба щоб була хороша. Тоді все буде нормально. А поспішиш – людей насмішиш.

За вікном галопом проноситься вітер, а в голові будують фантомний будинок.

– Діду, розкажи ще!

– Проб'єм дірку в потолку і зробим вхід нагору.

– Яку дірку? Здорову?

– Таку, щоб баба пройшла, – каже Дід і сміється.

Насправді у спальні пахне не тільки вологою та листям. Згодом приходить Ба.

– Ну шо, наговорилися? – каже.

А потім стягує з Діда взуття. Сьогодні він ходив до друга в гості.

Я сиджу на сходах, а голос Малюка тиняється десь поруч. До мене дехто підходить. Він говорить:

– Співчую.

Але мені того не відчути. Ні його співчуття, ні свого горя. Мені не почути свого горя. Цей дехто має вигляд хіба що винуватий. І жирний. Цей хлопець жирний. Як свиня, шепоче Малюк. Насправді, він – не Малюк, а хлопець – мій родич, і свині – це те, чим його сім'я заробляє на життя. Коли колють свиню, галас стоїть нестерпний. Це свято, але не для свині. Згодом вона майже цілком поміщається у декількох морозилках. Якщо зі свинею так, каже Малюк,

то, певно, можна і з людиною. Наприклад, узяти хлопця – сина Свиная, тобто Свина, – і обсмалити. А потім зняти шкіру і вительбушити. Що він останнє їв?

Смерть – це коли на зламі травня та червня заходиш на кухню попити води.

Шість

На цвинтарі тісно. Могила вже викопана. Зовсім свіжа, це я точно знаю. Поруч стоять двоє з лопатами. Один старий, інший молодий. На обох комбінезони, і з обох ллється піт.

Мені ніколи не розповідали про їхню професію. Чомусь ніхто з мого класу на запитання «ким ти хочеш бути, коли виростеш?» не відповідає «копачем». Ну і дарма, каже Малюк. Копачам найкраще відомо, що «свобода» – несправжнє слово. Насправді, продовжує Малюк, у цьому не так важко переконатися. Особливо на кладовищі в день похорону. Амінь, каже священник. Амінь, кажуть люди.

Натовп тісниться поміж мініатюрних столів, лавок і парканів. Мене і Малюка підводять до могили. Поруч Мама, її мама і Дядько. А ще поруч Дід. Про всіх довкола не скажеш, що вони добре виглядають. А от Дід у своєму костюмі гарний. Щоправда, всох і побілів, але однаково гарний.

Повітря осідає довкола густою масою. Застигає. Чоловік із набряклим обличчям забиває перший гвіздок. Тут, серед могил, тиша. Лише високо вгорі шумлять верхівки тополь. Нижче верхівок тополі обрізані. Без гілля тополі зовсім голі. Цікаво, що відбувалося довкола, коли людина вперше почула *це* і придумала слово *шум*? Може, то були тополі.

Вшшшшшшшш.

Звук то розростається у вухах, як гілля, то хрускотить і згасає. Тепер інший чоловік забиває гвіздок із протилежного боку. Напевно, це і є кульмінація похорону. Людські силуети метушаться, сліз більшає, галас посилюється. Я заплющую очі, глибоко вдихаю і намагаюся знайти своє місце у всьому цьому. Відчути вібрації, ввібрати світ. Силуети торкаються труни. Їх ніби застали зненацька. Та коли ми підходили до кладовища, всі знали, що труна опуститься в землю. Всі шукали, що б чорного надіти на себе, і тієї миті знали – Дід потрапить до могили. Коли Бабин чоловік, Мамин батько – найкраща людина, бо мертва – спочивав у залі, всі знали – він не повернеться. І навіть того ранку, коли задзвонив телефон, було відомо, що потрібна могила. А могили заповнюють і засипають назавжди. Усі гвіздки на місці.

Вшшшшшшшш.

Вітер ніби пом'якшує спуск труни. Далі чийсь руки – я бачу лише їх – беруть жмені землі та кидають у могилу. Один, два, три. Десять, п'ятнадцять. Двадцять жмень. Перестаю рахувати. Люди по черзі підходять до могили, кажуть декілька слів, мовчать, заплющують очі. Свобода.

Думаю, Мама зла на мене, хоч цього і не показує. Всі напевне злі на мене, але не показують цього. Коли я поруч, вони завжди вдають, ніби нічого не сталося. Я не знаю всю історію спочатку, але Малюк знає. Мені відома лише правда – смерть можна спланувати.

Сім

Я прокидаюся на підлозі у великій кімнаті, біля телевізора. Я знаю це ще до того, як побачу. Просто відчуття. Якось я прокинувся у траві за будинком. Розплющую очі. Ковдра є, подушки нема. Кватирка відчинена, і штора хитається у такт маятнику курантів, що висять на стіні над телевізором. Вони там, скільки себе пам'ятаю. Штора то впускає, то затуляє сонячне проміння. Тік-так, тік-так. Час іде, сказав би Малюк. Нещодавно він кудись зник. Не в повітрі розчинився, звісно. Так не буває. Просто пішов. Цікаво, як давно це було? Може, день чи два тому.

Ніч перед похороном я провів у Бабиної сестри. Вона схожа на повітряну кулю. Чув, про таких кажуть, що в них кістка широка. Сестра Ба – велика. Ми з нею – як африканський слон та гепард. Будинок Великої Жінки

розташований на місцевості, яку люди звуть хутором, хоч і хутора там давно вже нема. Поруч болотистий берег із невеликим озером, а гепард такий швидкий, як дідова машина. У будинку два поверхи і просторий підвал. Двір стрічкою тягнеться аж до берега. Якби мене попросили намалювати хату Великої Жінки, то був би великий квадрат і на ньому великий трикутник. Під самим дахом є третій поверх, набагато менший, ніж два попередні. Я бував там лише раз. То було задовго до школи. Тоді відбувалося щось дивне.

Пам'ятаю, сидів на ганку, а невелика частина двору була залита червоною глиною. Я сидів у тіні на прохолодній плитці, а решта, закасавши штани, стояла в глині. Я вже казав, що рідня – дивне слово? Усі топтали глину і дуріли. Там були і Дід, і Ба, і Мама, і Велика Жінка та її чоловік. Мама штовхнула Дядька, і той ледь не впав у місиво. Дід пританцьовував, Ба тішилась. Вони сміялись. Усі сміялись. Здається, я також. Сидячи на ганку в одних трусах, бив себе руками по колінах і сміявся. Колись я часто це робив. Колись я часто шукав сонце. Глину місили до вечора і потім покрили нею підлогу третього поверху. Пам'ятаю, Дід дозволив мені вилізити туди і подивитись. Я дуже хотів. Попросив, і Дід дозволив. Коли дістався до кінця драбини, побачив у трикутному вікні навпроти захід сонця. Такого кольору, як глина. У голову вдарив вологий терпкий запах, і драбина захиталася. Я ледь не звалився вниз. Колись я часто шукав захід сонця. Колись і сміх на подвір'ї Великої Жінки лунав частіше. Як-от тоді, над глиною. Того дня мені було близько двох тисяч днів. Та потім сталось

нещастя. Я чув, воно продовжується і досі. Нещастя – це чоловік Великої Жінки. Хтось казав, що то напасть, Божа кара. Горе їй із ним, хтось казав. Не згадаю, хто. Я часто чую різне, всяке. Те, що треба і що не треба. Мені це хтось говорив. Не згадаю, хто.

Я вже казав, що я минулий і я теперішній – це різні люди? Коли мене напередодні похорону заводять у двір до Великої Жінки, там яскраво світить місяць. Тут багато квітів і папороті. Якби зараз був день, я б побачив, що у гаражі стоїть заіржавілий автомобіль із шашкою, але без коліс. Ба говорить, що хтось каже: нині у Селі багато чужих. В одному з відчинених вікон унизу горить світло. Я чую крики дітей.

– Ну все, малий, – каже Мама. – Йди, вона чекає на тебе.

Нагорі вікна завжди зачинені і світло там майже ніколи не горить. Не озираючись, іду вперед. Позаду чую гуркіт – хвіртка зливається з парканом. Я сам.

На подвір'ї Великої Жінки стоять дерев'яна будка та літня кухня. Колись у мене також був пес. Не у мене одного, звісно. Він був для всіх, але я любив бігати з ним деінде. До літньої кухні, буває, пускають людей. Ті там живуть і платять гроші. Ба називає тих людей квартирантами. Знаю, що квартири є у Великому місті, – їх там ціле скупчення, – але літня кухня не схожа на квартиру. Між Селом і Маленьким містом почали будувати коробки з квартирами. Дід каже, зараз усе не так, як колись. Казав.

Наближаюсь до дверей. Стукаю. Наступної миті вже сиджу на кухні і їм що дають. На підлозі вовтузяться двоє дівчат. Тягають одна одну за волосся і регочуть. Тягнуть по

черзі і через усю кімнату. Обом не більше тисячі днів. Волосся в однієї світле, а в іншій темне. Велика Жінка пішла нагору. Сказала, скоро повернеться. Повертається. Дівчата ціпеніють. Жінка заходить до кухні з горщиком і садить на нього темнокошу дочку. Друга сміється, але недовго, бо за декілька хвилин теж сідає на пластмасовий трон. Колись і в мене такий був, дуже давно. Але дядько його підпалив і сміявся. Мені так казали.

Раптом кухню наповнює звук дзвінка. Його серцевина рухається, ніби гойдалка, тільки набагато швидше. Господи, знов, чи шо, каже мати двійнят. Іду! Іду! Тільки не дрочи більше той шнурок.

Велика Жінка зганяє дочку з горщика, бере його до рук і прямує нагору. Зі спущеними штанами її донька лишається сидіти посеред кухні. Я думаю про те, що блакитна плитка пасує до її очей, які вмить наповнюються слізьми. Обличчя тепер перекошене, а під голими сідницями з'являється невелика калюжа. Я підходжу до неї та підтягую штани. Витираю руками заплакане обличчя, дивлюся їй в очі. Кажу: щ–е наплачешся. Потім повертаюсь на місце. Дівчинка кліпає. Я рахую: один, два. Дівчинка замовкає і більше не плаче. Три. Тепер її черга. Вона запускає руку у волосся сестри і тягне через поріг у коридор. На коротку мить зіниці тієї, що керує, збільшуються, і вона спрямовує чорняву головою у стіну. Тепер одна сестра плаче, а інша сміється.

Я чую шум. Це Велика Жінка незграбно спускається сходами. Якби міг, я б побачив, як вона повільно представляє по черзі ноги, повертаючи кожного разу тулуб.

Побачив би, як вона тримається за дерев'яні поручні і важко дихає. Великій Жінці важко. Помітивши матір, винуватиця теж починає плакати. Я з'їдаю останню ложку. Кліпаю очима та махаю ногами. Ну, що таке, говорить Жінка. Хто кого обідив? Ну-ну, тихше, тихше. Йдіть до мене, каже і масивними руками згрібає доньок до купи. Ви чого крик підняли? Біла й чорна заспокоїлись, труть очі. Змучилися? Но-но, зараз підемо спати. Почитати вам? Да! Да! Давай! Ви ж мої умнічки, говорить. А потім повертається до мене. Каже: пожди, я цих артисток укладу. І йде до дитячої – вона тут же, на першому поверсі. Не на другому, бо чоловік Жінки любить тишу. Чи радше не любить більше нічого. Бо коли знаєш, що ніколи не встанеш із ліжка і не промовиш нічого довшого за «води-дай», «горшок-дай», то хочеться лише миру.

Bicim

Цікаво, Великій Жінці сумно через чоловіка? Сумно, тому що йому сумно? Чи взагалі знає він, як йому? Чи відчуває провину? Усвідомлює щось? Бо я, здається, ще не усвідомив. Лише відчуваю. Щось. Інколи у грудях здавлює. Щось. В такі миті приходить Малюк і каже:

– Не зважай, вбирай світ, відчувай вібрації.

Я стараюсь, але в мене не дуже виходить. По правді кажучи, не знаю, який Малюку з того зиск. Якось я запитав, чому він зі мною. Це схоже на угоду, малий, відповів він. Я щось даю тобі, а пізніше ти – мені. Так працює світ. У відповідь я запитав, що саме він мені дає, але Малюк засміявся своїм понівеченим голосом і сказав: тебе. Далі я поцікавився, що саме можу йому дати, і він відповів: мене. А потім знову засміявся.

Потім Велика Жінка повертається і відводить мене до зали. Чому мені завжди дістаються нічийні кімнати? Великі нічийні кімнати, зали, призначені для гостей, тобто ні

для кого. Навіть у власному домі. Звісно, якщо я правильно розумію значення цього слова. Дім. Для мене стелять ліжко, дають ковдру і подушку. Увечері вони завжди зі мною, а наступного ранку – як вийде. Лежу, дивлюсь у стелю. Потім встаю і зашторюю вікна. Риплять сходи. Що там, думаю. Піднімаюсь. Я вже казав, що зараз червень? Це від якого слова, цікаво? Червоний? Підходжу до дверей. Здається, їх також зробив Дід.

Ти стоїш на доріжці перед сараєм. З-під дверей пробивається тьмяне світло. Довкола сніг, і з неба падає сніг. Повільно. Він нікуди не поспішає. Попереду будка, і пес дивиться на тебе. Можна подумати, що він на щось чекає, але йому нічого не треба. Хвіст хитається з боку в бік, як маятник годинника. Одне вухо гостре, як зубець Дідової пилки, а друге – скручене, ніби зів'яле. Тік-так, тік-так. Він не зрушить із місця, поки ти не зрушиш. Не відведе погляд, поки ти цього не зробиш. Хіба що швидко витягне язик і сховає. Зловить декілька сніжинок, сам того не помітивши. Друге вухо таке, бо колись його вкусив кліщ.

Стоїш так не перший раз і не можеш покинути собаку самого. Він – тварина, про це ти читав, і так тобі говорили. Він – дурний. Він вічність так стоятиме і дивитиметься на тебе, не розумітиме тебе. Але у цьому твоя проблема. Ти навіть на місці собаки уявляєш себе і думаєш про те, що він може думати, чи не образиться на тебе, чи подивиться у вічі наступного дня. Як-от зараз. Спробуй заповнити цю

дірку всередині себе. Спробуй, і в тебе нічого не вийде. Але цей пес знайде твої очі наступного дня. Знайде, бо він дурний і тварина. То що? Ти стоїш на подвір'ї. Навколо якийсь місяць зими, а у повітря морозний присмак. На ногах ще Мамині чоботи. Підстрибуєш, втоптуєш сніг у асфальт. Ти, власне, йшов у сарай, до Діда. Відпрошувався довго і старанно. Навіть з'їв увесь капуста. І це на вечерю!

З-за дверей чути виття деревини. Працює станок. Відводиш погляд, і пес починає гавкати. Вибач, кажеш. Справді. Я люблю тебе, додаєш, і входиш у сарай. Вздовж стін столи, а на столах багато всякого-різного. Знов виття. Воно має свій цикл. Періодичність. Так, ти читав про це. Але тобі нічого боятись, бо тут тебе ніщо не зачепить. Здоров, ти, каже. Вечеря готова? Вже майже, відповідаєш. Кто не працює, тот ест! Ба кличе, говориш. Ага, іду-іду. І знов деревина завиває. Під ногами повно стружки. Я хочу закінчити шкатулку, кажеш. Зробиш, не переживай. Завтра, всьо завтра, даю слово. Угу, киваєш. Дід вимикає станок, і ви разом ідете на вулицю. Сніг продовжує падати, а пес дивитися. Дурна тварина.

Шум посилюється. Підходжу до дверей, відчиняю. Хтось голосно дихає. Вдихає і видихає. Ніби несе щось важке. Велика Жінка. Хтось у неї на руках. Її чоловік. Зовсім дрібний. Ось так, каже, йдемо митись. У будинку тихо, тож Велика Жінка говорить також тихо. Отак, почті прийшли. Її чоловік – зовсім дрібна людина. Вона несе його

на руках. Заходить до ванної. Чую, як б'є струмінь води. Де Малюк? Він живе неподалік, а Дід помер. Мене привели сюди, щоб я нічого не зіпсував? Не заважав? Ось так, долинає з ванної, йди на руки. Життя ти моє. Чути вдоволене плямкання. Пауза – і знов важкі кроки у коридорі, а затим не менш важкі кроки на сходах. Обоє тепер на горі. Ніби стихло. До ранку з кімнати не виходь, сказала Велика Жінка. Якщо буде щось треба, потяни тут, каже, і показує на мотузку – такий самий шнурок. Тут він є у кожній кімнаті й тягнеться до дзвоника. Якби я частіше бував у цьому будинку, то побачив би, що чоловіка лишують у різних кімнатах хати. Щоб відлежався і поки йому не набридне.

Таки стихло. Повертаюсь у ліжку. Заплющую очі і чесно намагаюся спати. Не виходить. Ну і хто тобі врач, спитав би Дід. Якби мав годинника, то сказав би, скільки уже так лежу. Але в мене його нема, тож мені нічого говорити. А от слухати є що. Хтось стукає у вікно кімнати, де я сплю. Я кажу «хтось», не думаючи, що це може бути не людина. Хоча Малюк торочить мені, щоб я у всьому сумнівався. Тож хтось невпевнено стукає по склу. Чекаю. Тоді чую. Велика Жінка каже пошепки. Цить! Сучий потрох, не те вікно. Шо? З'являється ще один голос. Трохи дрижить. Такий голос мають люди, що просять про послугу і відразу дають щось натомість. Капшо. Ходи до дверей. Зараз впушу. А, йду. Рахую: один. Чи спить зараз Ма? Ба? Чомусь я знаю, що ні. Два. Що тепер буде? У мене нема чорних речей. Як я піду на похорон? Три. Двері до будинку відчиняються. Лунають голоси, але нічого не розібрати. Тож я встаю

з ліжка і підходжу ближче. Люблю слухати, не можу цього не робити. Завжди так. Малюк каже, що це добре, але я не впевнений, бо, буває, чую не дуже приємні речі. Не дуже приємні – чи, точніше, зовсім неприємні. Я вже казав, що завтра хоронять Діда? Осьо держи, каже гість. Тута осьо тобі всяке. Я дивлюсь у шпарину і чудово бачу, що там, на кухні. Чоловік ставить на стіл пляшку. На голові має кепку. Обличчя у незнайомця смагляве, а кепка жовта. На вигляд не старий і не молодий. У Селі таких нині найбільше. І осьо держи. Тепер кладе на стіл шматок сала. А це осьо дітям буде, каже, і витягує з пошарпаної сумки щось схоже на печиво. Сука! – раптом вигукує. Мовчи, дурний, усіх побудиш. Нашо волаєш? Звиняй. Просто я ще забавки для них маю, але забув, блядська тупа голова. Далі у будинку осідає тиша. Здається, я можу її бачити. Це схоже на пил. Я вже казав, що Малюк зник після похорону?

Жовта кепка дивиться на Велику Жінку. Вона – на нього. Потім сестра Ба одним рухом згрібає усе зі столу і ховає деінде. Вона говорить: ну, давай. Прямо тут чи шо? Більше нема де. Роби шо хотів, або вшивайся до бісової матері. Чоловік якийсь час товчється на місці, а тоді говорить: ну ладно, –і знімає кепку. Стій, раптом каже вона. Шо, перепитує він. І вона зачиняє двері до кухні.

Я не можу заснути, тому йду в підвал. Колись я часто сюди спускався. Тоді, коли гостював у Великої Жінки. Гостював не через смерть, а з іншої причини. Це місце – водночас і гараж. Саме тут стоїть заіржавілий автомобіль із шашкою. Вже з декілька років стоїть і не рушає з місця. Трохи довше, ніж дівчата – біла та темна – існують.

Я вже казав, що на другому поверсі мир? У підвалі так само. А ще тихо. Сходи повністю металеві й прохолодні. Я ступаю по них босими ногами і, коли дістаюся бетону, роблю три швидкі стрибки і падаю на диван. Він стоїть тут, скільки себе знаю. Наді мною здійсмається пил. Він зависає в повітрі на якийсь час, а потім починає осідати. Як порушена мною тиша. До підвалу через відчинені ворота потрапляє трохи місячного світла. Мені видно папороть. На стінах підвалу – полиці з інструментами. На мені домашня піжама. Мама дала мені її з собою. А ще сказала, щоб дзвонив, як тільки мені стане сумно. Бо я все одно не спатиму, сказала. У будинку Великої Жінки є телефон, але я не дзвонив. «Сумно» – дивне слово. Все відносно, каже Дядько. Відносність – я десь читав про це. В мене багато цікавих книжок. Багато з них про те, як влаштований світ довкола. Я люблю читати і знаю дві з половиною мови. Дві з них схожі, половина третьої зовсім не така, як дві попередні. Там навіть букви зовсім інакші. Мама говорить, що третю мову нині знати важливо. Тож я стараюсь. Я б і шкільний рік закінчив як треба, але захворів.

Спочатку живіт болів лише зрідка, а згодом сталося таке, що я з ліжка у залі два дні не вставав, а живіт все болів і болів. Поруч зі мною поставили таз, і я блював, поки було чим. А потім уже просто розкривав рота і випускав повітря, чи що там ще могло з мене виходити. Зараз мені майже чотири тисячі днів. Малюк каже, що дні важливі. Каже, що люди довкола з часом беруть до уваги все більші проміжки – тижні, місяці, роки, – несвідомо проживаючи усе, що менше – дні, хвилини, секунди. Ще Малюк

каже, що для багатьох людей кожен наступний прожитий рік як відзнака. Щось схоже на шкільну похвальну грамоту. У мене таких три. Коли болів живіт, я чув, що Дід дуже хвилювався. Усі бігали довкола то туди, то сюди, щось казали, говорили до мене, а він заходив до зали, ставав неподалік і дивився. Стояв так декілька хвилин, хитав головою і йшов. Зрештою живіт попустило, і Ба вмовила Маму. Мене повезли у Велике місто.

Весь пил осів. Чути гавкіт – в околиці багато собак. Десь сидить самовдоволений цвіркун чи, може, два. Чути голоси на дорозі за парканом: щось викрикують, сміються. Змовкли. Здається, пішли. Я дивлюся на квіти і папороть. Лежу на дивані, що біля стіни. Повертаюсь на бік. Якби зараз був день, то можна було б побачити, що він кольору черешні у нас за будинком. Диван, а не день, звісно. Пахне трохи мазутом, трохи металом і зовсім трохи – часом. Літо прийшло, але воно не схоже на попередні.

З'являється протяг. Певно, відчинили вхідні двері. Чую кроки. Це той чоловік, що приходив до Великої Жінки. Тепер він іде. Зупиняється перед хвірткою і закурює. Трохи чекає, а тоді виходить із двору. Далі декілька хвилин тиші, і я чую її. Вікна кімнат, як і гараж, виходять на дорогу. Це що, молитва? Так, Велика Жінка молиться. Я схиляю голову і заплющую очі. Пробую розрізнити слова, але нічого не виходить. Натомість з'являється ще один голос.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

КУПИТИ